

Η ΧΡΗΣΗ ΚΙ Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΤΟ ΝΟΗΜΑ¹

Ἡ ἔννοια τοῦ νοήματος εἶναι ἐπίμονη. Δὲν ἐπιδέχεται ἄμεση ἱκανοποιητική ἐπιστημονική διατύπωση, καὶ ὅμως εἶναι βαθιὰ ριζωμένη στὴν καθημερινὴ λαλιὰ καὶ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ τὴν παραμερίσουμε. Ἐπιπλέον, ἡ σημασιολογία, ἡ θεωρία τοῦ νοήματος, εἶναι ἓνα θέμα ζωτικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἄσχετο ἂν τὸ φαινομενικὸ θέμα τῆς ἔχει κακόφημο χαρακτήρα.

Γιατί, τί ἄλλο πρέπει νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ ἀναλύσῃ ὁ σημασιολόγος, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς σημασίες τῶν λέξεων; Τὴ *χρήση* τῶν λέξεων. Ὁ John Dewey τόνιζε αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ 1925. Ἐγραψε²: «Τὸ νόημα... εἶναι πρωταρχικὰ μία ιδιότητα τῆς συμπεριφορᾶς». Ἀλλὰ ποιά ἀκριβῶς ιδιότητα τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι τὸ νόημα; Ὡστε, μποροῦμε νὰ κρατήσουμε τὴ συμπεριφορὰ, τὴ *χρήση*, καὶ νὰ ἀφήσουμε τὸ νόημα.

Λοιπὸν, ἀπὸ ποῦ θὰ ἀρχίσουμε τὴ μελέτη τῆς *χρήσης* τῶν λέξεων; Ἄς πάρουμε, λ.χ., μιὰν ἀσφαλῶς κοινότοπη καὶ μονοσήμαντη λέξη· τὴ λέξη: «τραπέζι». Ποιὲς εἶναι οἱ περιστάσεις γιὰ τὴ *χρήση* μου αὐτῆς τῆς λέξης; Ἴσως νὰ περιλαμβάνουν ὅλες τὶς ἀποφάνσεις στὶς ὁποῖες χρησιμοποίησα ἢ θὰ χρησιμοποίησω τὴ λέξη αὐτή, καὶ ὅλες τὶς ἐρεθισμικὲς καταστάσεις στὶς ὁποῖες θὰ ἐκφωνήσω ἐκεῖνες τὶς ἀποφάνσεις. Ἴσως νὰ περιλαμβάνουν ὅλες τὶς ἀποφάνσεις καὶ τὶς ἐρεθισμικὲς καταστάσεις στὶς ὁποῖες θὰ *χρησιμοποιοῦσα* τὴ λέξη. Οἱ ἀποφάνσεις στὶς ὁποῖες *τώρα* θὰ *χρησιμοποιοῦσα* τὴ λέξη, αὐτὲς μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἀποτελοῦν τὸ *νόημα* τῆς λέξης *τώρα* γιὰ μένα — ἂν μᾶς ἔνοιαζε νὰ ἀποκαταστήσουμε τὸν ἀμφίβολο ὄρο «νόημα». Ὡστόσο, τὸ φάσμα τῶν σχετικῶν ἀποφάνσεων καὶ ἐρεθισμικῶν καταστάσεων εἶναι ἀπαγορευτικὰ εὐρὸ καὶ χωρὶς σαφῆ ὀργάνωση. Ἀπὸ ποῦ πρέπει νὰ ξεκινήσῃ κανεὶς;

Γιὰ μιὰ προσωρινὴ λύση, ἄς προσέξουμε τί κάνουμε πραγματικὰ ὅταν μᾶς ρωτήσουν ποιὸ εἶναι τὸ νόημα μᾶς λέξης: ὀρίζουμε τὴ λέξη ἐξισώνοντάς τὴν μὲ μιὰ πιὸ οἰκεία λέξη ἢ φράση. Αὐτὸς εἶναι ἓνας γρήγορος τρόπος νὰ προσδιορίζουμε τὸ πεδίο τῶν ἀποφάνσεων καὶ τῶν καταστάσεων στὶς ὁποῖες χρησιμοποιεῖται μιὰ λέξη. Προσδιορίζουμε τὸ πεδίο αὐτὸ ταυτίζοντάς το μὲ τὸ πεδίο τῶν ἀποφάνσεων καὶ τῶν ἐρεθισμῶν στοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖται ἢ ἄλλη λέξη ἢ φράση ποὺ εἶναι πιὸ οἰκεία. Εὐτυχῶς δὲν χρειάζεται νὰ κάνουμε τὸν κόπο νὰ καταρτίσουμε τὸν πλήρη κατάλογο ὅλων ἐκείνων τῶν ἀποφάνσεων καὶ τῶν καταστάσεων, γιατί ὁ μαθητὴς μας ἤδη κατέχει τὴ *χρήση* τῆς πιὸ οἰκείας λέξης ἢ φράσης.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ἐπιμείνουμε στὴν παλιὰ ρουτίνα καὶ νὰ δώσουμε τὰ νοήματα μὲ τὴν παράθεση συνωνύμων. Ἡ θεωρία τοῦ νοήματος μὲ τὴ

συμπεριφορά δὲν ἀντιστρατεύεται κάτι τέτοιο. Ἡ συμβολή τῆς θεωρίας τοῦ νοήματος μὲ τὴν συμπεριφορά εἶναι θεωρητική: ἔχει σκοπὸ νὰ ἐξηγήσει τὴν ἴδια αὐτὴ σχέση τῆς συνωνυμίας, τὴν σχέση ἀνάμεσα στὴ λέξη τῆς ὁποίας ζητᾶμε τὸ νόημα καὶ στὴν πιὸ οἰκεία λέξη ἢ φράση ποὺ παραθέτουμε ὡς ἀπάντηση. Ἡ θεωρία μὲ τὴν συμπεριφορά μᾶς λέει ὅτι αὐτὴ ἡ σχέση συνωνυμίας ἢ ταυτότητας τοῦ νοήματος, εἶναι ταυτότητα τῆς χρήσης.

Ἄν καὶ εἶναι πρόσφορη ἢ μέθοδος τῆς παράθεσης ἑνὸς συνώνυμου γιὰ νὰ δίνουμε τὸ νόημα, ὥστόσο εἶναι περιορισμένη. Ἐξηγεῖ μιὰ μικρὴ μόνο μειοψηφία ἀπὸ τὰ λήμματα ἑνὸς λεξικοῦ. Συχνὰ ὁ λεξικογράφος καταφεύγει σ' αὐτὸ ποὺ ὀνομάζει διάκριση τῶν σημασιῶν· θὰ παραθέσει διάφορα ἑνὸς μέρους συνώνυμα ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ θὰ ταιριάζουν σὲ ἓνα εἶδος συμφραζομένων καὶ ἄλλα σὲ ἄλλα εἶδη. Ὅταν τὸ κάνει αὐτὸ πρέπει νὰ διακρίνει τὰ εἶδη τῶν συμφραζομένων δίνοντας ἓνα γενικὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ καθενὸς — συνήθως σὲ ἀναφορὰ μὲ τὸ θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο μιλάμε. Καὶ εἶναι πολλές οἱ περιπτώσεις στὶς ὁποῖες δὲν ἐπικαλούμαστε κάτι τέτοιο: ἡ χρήση μιᾶς λέξης μαθαίνεται μὲ ἄλλους τρόπους. Γενικά, ἂν δοθεῖ μιὰ ἀπόφανση τῆς ὁποίας ὅλες οἱ λέξεις εἶναι γνωστὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν λέξη γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος, αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ διδαχτεῖ εἶναι τὸ πῶς νὰ παραφράζει ἐκείνη τὴν ἀπόφανση σὲ μιὰ ἰσοδύναμη στὴν ὁποία ὅλες οἱ λέξεις εἶναι γνωστὲς.

Ἡ δουλειὰ τοῦ λεξικογράφου: γενικὲς ὁδηγίες γιὰ τὴν παράφραση τῶν ἀποφαντικῶν συμφραζομένων μιᾶς λέξης σὲ ἀποφάνσεις ποὺ δὲν παρουσιάζουν προβλήματα. Ἡ παράθεση ἑνὸς ἄμεσου συνώνυμου εἶναι μόνο μιὰ ἀπὸ τὶς μορφὲς ποὺ μπορεῖ νὰ πάρουν τέτοιες ὁδηγίες, καὶ αὐτὸ εἶναι λιγότερο συχνὸ ἀπὸ τὸ ἀντίθετό του. Πιὸ εὐστοχη, λοιπόν, ἀπὸ τὴν σχέση τῆς συνωνυμίας τῶν λέξεων μὲ λέξεις ἢ φράσεις, εἶναι, ὡς κεντρικὴ ἔννοια τῆς σημασιολογίας, ἡ σχέση τῆς σημασιολογικῆς ἰσοδυναμίας ὁλόκληρων ἀποφάνσεων. Ἄν δοθεῖ αὐτὴ ἡ ἔννοια, ἀμέσως ὀρίζουμε τὴν ἄλλη: μιὰ λέξη εἶναι συνώνυμη μὲ μιὰ λέξη ἢ φράση, ἂν ἡ ἀντικατάσταση τῆς μιᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλη σὲ μιὰν ἀπόφανση παράγει πάντα μιὰν ἰσοδύναμη ἀπόφανση.

Ἄλλὰ πότε λογαριάζονται ὡς σημασιολογικὰ ἰσοδύναμες οἱ ἀποφάνσεις; Εἶναι προφανὴς ἡ προσωρινὴ ἀπάντηση ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ συμπεριφορισμοῦ: αὐτὲς εἶναι ἰσοδύναμες ἂν ἔχουν τὴν ἴδια χρήση. Ἡ, ἂν προσπαθῆσουμε νὰ εἴμαστε λιγότερο ἀσαφεῖς, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πῶς εἶναι ἰσοδύναμες ἂν, στὴν ἐκφώνησή τους, μᾶς παρακινούσαν οἱ ἴδιες ἐρεθισμικὲς καταστάσεις.

Ἄλλὰ εἶναι φανερὸ πῶς αὐτὸ δὲν ἐπαρκεῖ. Δὲν μπορούμε νὰ ἐκφωνήσουμε καὶ τὶς δυὸ συνάμα· ἡ ἐκφώνηση τῆς μιᾶς πρέπει νὰ ἀποκλείει τὴν ἐκφώνηση τῆς ἄλλης. Ἐπιπλέον, γιὰ κάθε περίπτωση ποὺ ἐκφωνεῖται ἡ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀποφάνσεις πρέπει νὰ ὑπῆρξε μιὰ αἰτία, ὅσοδῆποτε κοινότοπη γιὰ τὴν ἐκφώνηση αὐτῆς καὶ ὄχι τῆς ἄλλης. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ φωνητικὴ συγκυρία: ἡ ἐπιλογή μιᾶς λέξης στὴ μιὰ ἀπόφανση μπορεῖ νὰ ἀποδεδεσμεύεται ἀπὸ μιὰ τυχαία φωνητικὴ ὁμοιότητα μὲ μιὰ λέξη ποὺ ἀκούσαμε μόλις πιὸ πρὶν. Εἶναι φανερὸ πῶς ζητᾶμε πολλὰ ἂν ἀπαιτήσουμε δύο ἰσοδύ-

ναμες αποφάνσεις να προκαλούνται από όλους τους έρεθισμούς. Πάντως, αν ένα κριτήριο απαιτούσε την πραγματική σύγκριση των έρεθισμικών συνθηκών για το δόσιμο αποφάνσεων, στην πράξη ασφαλώς θα ήταν απελπιστικά δύσκολη ή έφαρμογή του· γιατί γενικά οί έκφωνήσεις δέν μπορούν να προβλεφθούν. Τα κίνητρα για το έκούσιο δόσιμο μιās απόφανσης μπορούν να ποικίλλουν πολύ και συχνά με ανεξερεύνητο τρόπο: ό όμιλητής μπορεί να θέλει να καθοδηγήσει ή να παρηγορήσει ή να έκπλήξει ή να τέρψει ή να έντυπωσιάσει ή να σπάσει μιā όδυνηρή σιωπή ή να έπηρεάσει τη συμπεριφορά του άλλου έξαπατώντας τον.

Μπορούμε αυτά όλα να τα αποκόψουμε αν συγκεντρώσουμε την προσοχή μας στη γνωστική ισοδυναμία των αποφάνσεων, δηλαδή στην ταυτότητα των συνθηκών αλήθειας. Αυτό μιās απαλλάσσει από την ανάγκη να κάνουμε είκασίες σχετικές με τα κίνητρα ή τις περιστάσεις του δοσίματος μιās απόφανσης. Στη θέση αυτού μπορούμε έμεις οί ίδιοι να κανονίσουμε τις περιστάσεις και να δώσουμε την απόφανση με τη μορφή ένός έρωτήματος, με το όποιο να ζητάμε μόνο μιάν έτυμηγορία για το αληθές ή το ψευδές. Οί έτυμηγορίες θα είναι οί ίδιες για γνωστικά ισοδύναμες αποφάνσεις, τουλάχιστον έφόσον πρόκειται για τον ίδιο όμιλητή. Μπορεί αυτός να κάνει λάθος στην έτυμηγορία του κάθε φορά, αλλά αυτό δέν πειράζει· θα κάνει το ίδιο λάθος και στις δύο αποφάνσεις.

Πιο πάνω έκανα την παρατήρηση πώς θα ήταν πολύ να ζητήσουμε για τις ισοδύναμες αποφάνσεις, ή έκφώνησή τους να έχει προκληθεί από όλους τους ίδιους έρεθισμούς. Τώρα, είναι όμως προφανές, πώς αντιμετώπιζουμε την αντίθετη δυσκολία: ζητάμε πολύ λίγα. Το μόνο που ζητάμε είναι, αυτός που τις έκφωνεί να πιστεύει και τις δύο αποφάνσεις ή να μήν πιστεύει και τις δύο ή να κάνει αποχή κρίσης και για τις δύο. Σ' αυτό το δρόμο βρίσκεται κάτι παραπάνω από την ύλική ισοδυναμία (material equivalence), αλλά όχι ή γνωστική ισοδυναμία.

Ή λύση αυτής της δυσκολίας βρίσκεται σ' αυτό που ό John Stuart Mill όνόμασε συνακόλουθη μεταβολή. Για να έχουμε αυτό το αποτέλεσμα πρέπει να περιορίσουμε την προσοχή μας για λίγο και με έναν άλλο τρόπο: πρέπει να συγκεντρωθούμε στις αποφάνσεις εύκαιρίας³ (occasion sentences). Αυτές, σε αντιπαραβολή με τις μόνιμες αποφάνσεις (standing sentences), είναι αποφάνσεις που ή τιμή αλήθειας τους αλλάζει από περίσταση σε περίσταση. Και γι' αυτό χρειάζεται να προκληθεί νέα έτυμηγορία κάθε φορά. Τυπικά, είναι αποφάνσεις που περιέχουν δεικτολογικές (indexical) λέξεις, και που έξαρτώνται ούσιαστικά από τους χρόνους των ρημάτων. Παραδείγματα είναι: 'Αυτό είναι κόκκινο' και 'Έκει περνάει ένας λαγός'. Αυτές ειδικά μπορούν να όνομαστούν αποφάνσεις παρατήρησης (observation sentences). Άλλα παραδείγματα είναι: 'Αυτός είναι έργένης' και 'Έκει περνάει ό παλιός δάσκαλος του Γιάννη'· αυτές δέν μπορούν να χαρακτηριστούν ως αποφάνσεις παρατήρησης, αλλά άκόμη είναι αποφάνσεις εύκαιρίας. Ή τιμή αλήθειας της 'Αυτός είναι έργένης' μεταβάλλεται ανάλογα με

τὴν ἀναφορὰ τῆς ἀντωνυμίας ἀπὸ περίστασις σὲ περίστασις· παρόμοια, ἢ τιμὴ ἀλήθειας τῆς "Ἐκεῖ περνάει ὁ παλιὸς δάσκαλος τοῦ Γιάννη" ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν μεταβαλλόμενη ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος «Γιάννης» καὶ ἀπὸ τὸ ποιὸς τυχαίνει νὰ περνάει στὸ δρόμο ἐκείνη τὴ στιγμή. "Ἄν ὁ ἐρωτώμενος πληροφοριοδότης μας εἶναι διατεθειμένος νὰ δώσει τὴν ἴδια ἐτυμηγορία γιὰ δύο τέτοιες ἀποφάνσεις εὐκαιρίας σὲ κάθε περίστασις στὴν ὁποία ὑποβάλλουμε τὶς δύο ἀποφάνσεις σὲ ἐρώτησις, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς συνακόλουθες περιστάσεις, τότε ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ποῦμε πὼς οἱ δύο ἀποφάνσεις εἶναι γνωστικὰ ἰσοδύναμες γι' αὐτόν. "Ἐνα τέτοιο ζεῦγος εἶναι οἱ ἀποφάνσεις: 'Αὐτὸς εἶναι ἐργένης' καὶ 'Αὐτὸς εἶναι ἄγαμος'. "Ἐνα ἄλλο ζεῦγος, γιὰ ἕναν ὀρισμένο ὁμιλητὴ, μπορεῖ νὰ εἶναι τό: "Ἐκεῖ περνάει ὁ παλιὸς δάσκαλος τοῦ Γιάννη" καὶ "Ἐκεῖ περνάει ὁ κ. Πράσιнос".

Αὐτὰ τὰ δύο ζευγάρια παραδειγμάτων διαφέρουν μεταξύ τους σημαντικά, κατὰ τὸ ὅτι τὸ δεύτερο μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς γνωστικὰ ἰσοδύναμο μόνο γιὰ ἕναν ὀρισμένο ὁμιλητὴ, ἢ γιὰ λίγους ὁμιλητές, ἐνῶ τὸ πρῶτο ζευγάρι θὰ λογαριαζόταν ὡς γνωστικὰ ἰσοδύναμο γιὰ καθέναν ποὺ μιλάει τὴ γλώσσα. Εἶναι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ γνωστικὴ ἰσοδυναμία γιὰ ἕνα ἐπιμέρους ἄτομο, ἢ γιὰ ἕνα ἰδιόλεκτο⁴ καὶ στὴ γνωστικὴ ἰσοδυναμία γιὰ μιὰ γλώσσα. "Ὅταν ἐκθέτουμε τὴ σημασιολογία μιᾶς γλώσσας εἶναι ἡ δεύτερη ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. "Ὅστος, ἐννοιολογικὰ πρώτη εἶναι ἡ γνωστικὴ ἰσοδυναμία γιὰ τὸ ἐπιμέρους ἄτομο, δηλ. πρώτη ὡς πρὸς τὸ κριτήριον. Δύο ἀποφάνσεις εὐκαιρίας εἶναι ἰσοδύναμες γι' αὐτόν ἂν εἶναι διατεθειμένος, σὲ κάθε περίστασις ἐπερώτησις, νὰ δώσει ἴδιες ἐτυμηγορίες, ἢ σὲ περίπτωσις ἀμφιβολίας, καμιά ἐτυμηγορία. "Ἡ ἄθροισις γιὰ ὅλη τὴν κοινωνία ἔρχεται μετὰ· οἱ ἀποφάνσεις εἶναι ἰσοδύναμες γιὰ τὴ γλώσσα ἂν εἶναι ἰσοδύναμες γιὰ κάθε ὁμιλητὴ χωριστά.

Αὐτὸ τὸ αἶτημα γενικῆς ὁμοφωνίας λειτουργεῖ κανονικὰ γιὰ τὸν πυρήνα τῆς γλώσσας μας, ὡς ποῦμε τὰ βασικὰ ἑλληνικά, ποὺ κατέχουν ὅλοι ὅσοι μιλοῦν ἑλληνικά. "Ὅστος, ἂν δεχτοῦμε καὶ σπάνιες λέξεις, μπορεῖ κάποιο ζευγάρι ἀποφάνσεων εὐκαιρίας νὰ μὴν εἶναι γνωστικὰ ἰσοδύναμες γιὰ ἕναν ἀμαθὴ ὁμιλητὴ μόνο καὶ μόνο γιατί παρερμηνεύει κάτι. "Ἄν καὶ αὐτὲς τὶς ἀποφάνσεις θέλουμε ἀκόμα νὰ τὶς λογαριάσουμε ὡς γνωστικὰ ἰσοδύναμες γιὰ τὴ γλώσσα, αὐτὸ μποροῦμε νὰ τὸ κάνουμε σχετικοποιώντας τὸ αἶτημα τῆς ὁμοφωνίας σὲ ἕνα μικρὸ σύνολο ἐκλεκτῶν τοῦ πληθυσμοῦ.

"Ἡ γνωστικὴ ἰσοδυναμία δύο ἀποφάνσεων εὐκαιρίας γιὰ ἕναν ὁμιλητὴ συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι διατεθειμένος νὰ δίνει ἴδιες ἐτυμηγορίες ὅταν ἐρωτηθεῖ σὲ ἴδιες ἐρεθισμικὲς περιστάσεις. Εἶναι εὐκόλο νὰ κάνουμε ρητὴ αὐτὴ τὴν ἐννοια τῶν ἐρεθισμικῶν περιστάσεων. Αὐτὲς εἶναι ζήτημα τῶν ἐξωτερικῶν δυνάμεων ποὺ ἐπιδρῶν στὸ ἐρωτώμενο ὑποκείμενο τὴ στιγμή ἐκείνη, καὶ μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ ἐπιηρεάζουν τὸ νευρικό του σύστημα ἀποδεσμεύοντας τοὺς αἰσθησιακοὺς του δέκτες. Χάρη στὸ νόμο τοῦ ὄλα-ἢ-τίποτε, δὲν ὑπάρχουν βαθμοὶ ἢ ἀπόψεις τῆς ἀποδέσμευσις ποὺ νὰ πρέπει νὰ διακριθοῦν. "Ἐτσι, χωρὶς ἀπώλεια πληροφορίας ποὺ νὰ ἔχει σημασία, μποροῦμε

νά ταυτίσουμε τὸν ἐξωτερικὸ ἐρεθισμὸ τοῦ ὑποκειμένου, κάθε στιγμή, μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀποδεσμευμένων δεκτῶν του. Ἄλλὰ κι αὐτὴ ἡ ταύτιση εἶναι πολὺ πλεοναστική, ἀφοῦ ἡ ἀποδέσμευση ὀρισμένων δεκτῶν δὲν θὰ ἔχει ἐπίδραση στὴ συμπεριφορὰ καὶ ἡ ἀποδέσμευση μερικῶν δεκτῶν δὲν θὰ ἔχει διαφορετικὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ θὰ εἶχε ἡ ἀποδέσμευση ἄλλων γειτονικῶν δεκτῶν. Ὡστόσο ὁ πλεονασμὸς δὲν εἶναι βλαβερὸς. Τὸ ἀποτέλεσμά του εἶναι μόνο ὅτι δύο ἀποφάνσεις εὐκαιρίας ποὺ εἶναι γνωστικὰ ἰσοδύναμες, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἐπιβάλλουν ὅμοιες ἐτυμηγορίες στοὺς ἴδιους ἐρεθισμοὺς, θὰ ἐπιβάλλουν ὅμοιες ἐτυμηγορίες σὲ κάπως διαφορετικοὺς ἐρεθισμοὺς.

Πρότεινα ὅτι κάθε ὀλοκληρωτικὸς στιγμιαίος ἐρεθισμὸς τοῦ ὑποκειμένου ποὺ ἐρωτοῦμε πρέπει νὰ ταυτιστεῖ μὲ ἓνα ὑποσύνολο τῶν δεκτῶν του. Ὁ ἐρεθισμὸς στὸν ὁποῖο ὑπόκειται σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή εἶναι τὸ σύνολο τῶν δεκτῶν του ποὺ ἀποδεσμεύεται ἐκείνη τὴ στιγμή. Αὐτὸ ἐξηγεῖ ἱκανοποιητικὰ τὴν ταυτότητα καὶ τὴ διαφορὰ στὸν ἐρεθισμὸ ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη. Δὲν ἐξηγεῖ ὅμως τὴν ταυτότητα ἐρεθισμοῦ, ἀφοῦ δύο ἄνθρωποι δὲν ἔχουν τοὺς ἴδιους δέκτες. Καὶ ἂν πᾶμε στὶς λεπτομέρειες, δὲν ἔχουν οὔτε ἀκριβῶς ὁμόλογους δέκτες. Αὐτὸ ὅμως διόλου δὲν πειράζει, γιατί δὲν χρειάζομαι νὰ ἐξισώσω ἐρεθισμοὺς μεταξὺ ἀνθρώπων. Ἡ ἔννοια τῆς γνωστικῆς ἰσοδυναμίας τῶν ἀποφάνσεων εὐκαιρίας γιὰ ἓνα καὶ μόνο ἄτομο βασίζεται στὴν ταυτότητα καὶ στὴ διαφορὰ ἐρεθισμῶν αὐτοῦ καὶ μόνο τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ κατοπινὴ ἄθροιση γιὰ ὅλη τὴν κοινωνία ἐπικαλεῖται τὴ γνωστικὴ ἰσοδυναμία γιὰ κάθε ἄνθρωπο χωριστά, χωρὶς ἐξίσωση τῶν ἐρεθισμῶν ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Νομίζω πὼς ἡ σχέση τῆς γνωστικῆς ἰσοδυναμίας εἶναι σὲ καλὴ μεριά, στὸ βαθμὸ ποὺ πρόκειται γιὰ ἀποφάνσεις εὐκαιρίας. Ἡ σχέση ὀρίζεται γιὰ τὸ ἐπιμέρους ἄτομο καὶ γιὰ τὴν κοινωνία, καὶ ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ μὲ μιὰ στερεότυπη διαδικασία ἐρωτήματος καὶ ἐτυμηγορίας. Μένουν βέβαια ἀκόμη οἱ ἄλλες ἀποφάνσεις — οἱ μόνιμες ἀποφάνσεις.

Καὶ μένουν ἀκόμη οἱ μεμονωμένες λέξεις, καὶ ἡ σχέση συνωνυμίας τους μὲ ἄλλες λέξεις καὶ φράσεις. Εἶδαμε πιὸ πρὶν ὅτι αὐτὴ ἡ σχέση δὲν παρουσιάζει δυσκολίες ἀφοῦ προσδιορίσουμε τὴ σχέση τῆς ἰσοδυναμίας τῶν ἀποφάνσεων. Μιὰ λέξη εἶναι συνώνυμη μὲ μιὰν ἄλλη λέξη ἢ φράση ἂν ἡ ἀντικατάσταση τῆς μιᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλη παράγει πάντοτε ἰσοδύναμες ἀποφάνσεις. Ἡ, τώρα ποὺ ἡ σχέση ἰσοδυναμίας μας γιὰ ἀποφάνσεις εἶναι ἡ γνωστικὴ ἰσοδυναμία, θὰ ἔπρεπε νὰ ποῦμε πὼς μιὰ λέξη εἶναι γνωστικὰ ἰσοδύναμη μὲ μιὰ λέξη ἢ φράση ἂν ἡ ἀντικατάσταση τῆς μιᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλη παράγει γνωστικὰ ἰσοδύναμες ἀποφάνσεις. Παραδέχομαι ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ σχέση τῆς γνωστικῆς ἰσοδυναμίας τῶν ἀποφάνσεων εἶναι τώρα ὑπὸ ἔλεγχο μόνο γιὰ ἀποφάνσεις εὐκαιρίας. Ὡστόσο, νομίζω πὼς αὐτὸ φτάνει γιὰ τὴ διευθέτηση τῆς γνωστικῆς συνωνυμίας τῶν λέξεων μὲ λέξεις καὶ φράσεις σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ πεδίου. Ἄν μιὰ δεδομένη λέξη μπορεῖ νὰ ἀνταλλαχτεῖ μὲ μιὰ δεδομένη λέξη ἢ φράση σὲ ὅλες τὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας, καὶ νὰ δώσει πάντα

μιὰ γνωστικὰ ἰσοδύναμη ἀπόφανση, τότε, νομίζω, πὼς μποροῦμε βασικὰ νὰ θεωρήσουμε πὼς ἡ ἀμοιβαία ἀντικαταστασιμότητα ἰσχύει καὶ γιὰ ὅλες τὶς μόνιμες ἀποφάνσεις.

Ἄν αὐτὸ γίνεῖ δεκτὸ τότε ἔχουν μπεῖ ἀρκετὰ γερὰ θεμέλια γιὰ τὴ γνωστικὴ συνωνυμία. Τὸ αὐλάκι, ὅπως λένε οἱ λατόμοι, ἔχει χαραχτεῖ. Πρῶτα, ὑπάρχει ἡ σχέση τῆς ταυτότητας τοῦ γενικοῦ ἐρεθισμοῦ ἐνὸς ἐπιμέρους ἀτόμου σὲ διαφορετικὲς στιγμές. Αὐτὴ ὀρίζεται θεωρητικὰ ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῶν ἀποδεσμευμένων δεκτῶν. Κατόπι ἔρχεται ἡ σχέση τῆς γνωστικῆς ἰσοδυναμίας ἀποφάνσεων εὐκαιρίας γιὰ τὸ ἐπιμέρους ἄτομο. Αὐτὴ ὀρίζεται ἀπὸ τὴ διάθεσή του νὰ δίνει ἴδιες ἐτυμηγορίες ὅταν οἱ δύο ἀποφάνσεις ὑποβληθοῦν σὲ ἐρώτημα κάτω ἀπὸ τοὺς ἴδιους γενικοὺς ἐρεθισμοὺς. Κατόπι ἔρχεται ἡ σχέση τῆς γνωστικῆς ἰσοδυναμίας τῶν ἀποφάνσεων εὐκαιρίας γιὰ ὁλόκληρη τὴ γλωσσικὴ κοινότητα. Αὐτὴ ὀρίζεται ὡς γνωστικὴ ἰσοδυναμία γιὰ κάθε ἄτομο. Τέλος, ἔρχεται ἡ σχέση τῆς γνωστικῆς συνωνυμίας μιᾶς λέξης μὲ μιὰ λέξη ἢ φράση. Αὐτὴ ὀρίζεται ὡς ἀμοιβαία δυνατότητα ἀντικατάστασης στὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας *salva equivalentia* [μὲ διατήρηση τῆς ἰσοδυναμίας]. Θὰ μπορούσαμε, ἂν θέλαμε, νὰ κάνουμε τὸ ὀνομαστικὸ ἐπόμενο βῆμα καὶ νὰ ὀρίσουμε τὸ γνωστικὸ νόημα μιᾶς λέξης ὡς τὸ σύνολο τῶν γνωστικῶν συνωνύμων της.

Ἄν μιλήσουμε αὐστηρά, αὐτὸ τὸ κριτήριον δυνατότητας ἀμοιβαίας ἀντικατάστασης ἀπαιτεῖ μερικὲς ὀχληρὲς ἐπιφυλάξεις σχετικὰ μὲ τὶς θέσεις στὶς ὁποῖες ἐπιτρέπεται νὰ γίνουν ἀντικαταστάσεις. Λόγου χάρι, δὲν θὰ μπορεῖ ποτὲ νὰ ἐπικρατεῖ τὸ νὰ ἀπαιτοῦμε τὴ δυνατότητα ἀμοιβαίας ἀντικατάστασης σὲ παράθεση εὐθιοῦ λόγου καὶ αὐτὴ ἢ ἐπιφύλαξη ἐκτείνεται, μὲ προοδευτικὰ μικρότερο βαθμὸ, στὴν πλάγια παράθεση καὶ σὲ ἄλλα ἰδιώματα προτασιακῆς στάσης. Θὰ ἀντιπαρέλθω αὐτὴ τὴ δυσκολία, γιὰτὶ εἶναι γνωστὴ καὶ χρόνια, καὶ δὲν ἔχω νὰ πῶ τίποτα καινούριον γι' αὐτήν.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχουν τὰ πράγματα, πρέπει νὰ μὴν ξεχνᾶμε πὼς ἡ συνωνυμία τῶν λέξεων καὶ τῶν φράσεων, ὅσο καλὰ κι ἂν ὀριστεῖ, δὲν ἀποτελεῖ τὸ κύριον στήριγμα τῆς λεξικογραφίας. Ἐκεῖνο, γενικὰ, ποὺ χρειάζεται, εἶναι, ὅπως εἶπα καὶ πιὸ πάνω, ὀδηγίες γιὰ τὴν παράφραση τῶν ἀποφαντικῶν συμφραζομένων μιᾶς λέξης σὲ ἀποφάνσεις ποὺ δὲν παρουσιάζουν προβλήματα μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο· τὸ νὰ παραθέσουμε ἕνα ἄμεσο συνώνυμον εἶναι μόνον μιὰ ἀπὸ τὶς μορφὲς ποὺ μποροῦν καμιά φορὰ νὰ πάρουν τέτοιες ὀδηγίες. Ὡστόσο ἡ σχέση τῆς ἰσοδυναμίας τῶν ἀποφάνσεων εὐκαιρίας δίνει καὶ μιὰ θεμελίωση γιὰ ὅλα αὐτά. Ἄν μπορεῖ καθόλου ἢ χρῆση μιᾶς λέξης νὰ ἐδραιωθεῖ μὲ ὀδηγίες γιὰ τὴν παράφραση τῶν ἀποφαντικῶν της συμφραζομένων, τότε ὑποθέτω πὼς μπορεῖ νὰ ἐδραιωθεῖ μὲ ὀδηγίες γιὰ τὴν παράφραση ἐκείνων ἀκριβῶς τῶν συμφραζομένων ποὺ εἶναι ἀποφάνσεις εὐκαιρίας.

Ἄν μποροῦμε νὰ μετρήσουμε τὴ γνωριμότητα τῶν λέξεων ἀπὸ τὴ συχνότητά τους, μποροῦμε ἴσως νὰ περιγράψουμε σχηματικὰ τὸ καθῆκον τοῦ μονογλωσσικοῦ λεξικογράφου μὲ τὸν ἀκόλουθον τρόπο. Ἄς ὀρίσουμε ὅτι μιὰ ἐπεξήγηση (gloss) μιᾶς ἀπόφανσης α, σχετικὰ μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς λέξεις της λ,

είναι μιὰ οποιαδήποτε γνωστικά ἰσοδύναμη ἀπόφανση ἀπὸ τὴν ὁποία λείπει ἢ λ καὶ ποὺ περιέχει μόνο ἄλλες λέξεις τῆς α καὶ λέξεις μὲ συχνότητα μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ συχνότητα τῆς λ. Μιὰ λέξη μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ ἀναγώγιμη ἂν ὅλες οἱ ἀποφάνσεις εὐκαιρίας ποὺ τὴν περιέχουν ἐπιδέχονται τέτοιες ἐπεξηγήσεις σχετικὰ μὲ αὐτήν. Ἡ δουλειὰ τοῦ λεξικογράφου εἶναι τότε ὁ συστηματικὸς προσδιορισμὸς τῶν ἐπεξηγήσεων ἀποφάνσεων εὐκαιρίας ὡς πρὸς ὅλες τὶς ἀναγώγιμες λέξεις. Μὲ αὐτὸ δὲν κάνει τίποτε γιὰ τὶς μὴ ἀναγώγιμες λέξεις στὶς ὁποῖες περιλαμβάνεται ὁ πυρήνας τῆς γλώσσας. Δὲν μοῦ κακοφαίνεται αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα, γιὰτὶ οἱ ἀναγκαστικὲς ἐξηγήσεις τοῦ μονογλωσσικοῦ λεξικογράφου γιὰ τὶς μὴ ἀναγώγιμες λέξεις δὲν ἦταν παρὰ χάσιμο χρόνου. Ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ προσθέσει λίγες συμπληρωματικὲς γνωστικὲς ἰσοδυναμίες πρὸς ὄφελος τῶν ὁμιλητῶν ποὺ οἱ συχνότητές τους διαφέρουν κάπως ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ μέσο ὄρο. Λ.χ., θὰ πρέπει νὰ συνεχίσει νὰ ὀρίζει τὸ 'σχοῖνος' ὡς 'βοῦρλο' καὶ τὸ 'βοῦρλο' ὡς 'σχοῖνος'.

Ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν καλύπτω ὅλες τὶς ἀνάγκες τῆς πρακτικῆς λεξικογραφίας, ἀπὸ μιὰ τουλάχιστον καὶ ἐμφανῆ ἄποψη: Ἐνδιαφέρομαι μόνο γιὰ τὴ γνωστικὴ πλευρὰ καὶ ἀγνοῶ τὶς συγκινησιακὲς καὶ ποιητικὲς πλευρές. Σχετικὰ μ' αὐτὲς τὶς παραπέρα ἀπόψεις δὲν ἔχω τίποτε νὰ πῶ.

Ἡ μελέτη μου τῆς γνωστικῆς ἰσοδυναμίας περιορίστηκε ὡς ἐδῶ στὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας καὶ τόνισα πῶς οἱ ἀποφάνσεις εὐκαιρίας ἀποτελοῦν κιόλας μιὰν ἀρκετὰ πλατιὰ βάση γιὰ τὴ λεξικογραφία. Ὡστόσο δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ περιορίσουμε τὴ γνωστικὴ ἰσοδυναμία στὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας. Μποροῦμε νὰ ἐπεκτείνουμε τὴ σχέση καὶ γιὰ τὶς μόνιμες ἀποφάνσεις μὲ διάφορους ἀποσπασματικοὺς ἀλλὰ καὶ οὐσιώδεις τρόπους. Στὸ κάτω κάτω οἱ μόνιμες ἀποφάνσεις διαρρέουν βαθμιαῖα, χωρὶς νὰ φαίνεται ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ, στὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας. Οἱ ἐτυμηγορίες γιὰ τὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας πρέπει νὰ ζητηθοῦν ἐκ νέου σὲ κάθε περίσταση, ἐνῶ οἱ ἐτυμηγορίες γιὰ τὶς μόνιμες ἀποφάνσεις μποροῦν νὰ ἰσχύουν γιὰ διάφορες περιόδους. Ὅσο πιὸ σύντομες εἶναι οἱ περίοδοι τόσο περισσότερο ἡ ἀπόφανση μοιάζει μὲ μιὰ ἀπόφανση εὐκαιρίας. Καὶ ὅσο περισσότερο μοιάζει μὲ ἀπόφανση εὐκαιρίας, τόσο περισσότερο ἐφαρμόζεται τὸ κριτήριό μας τῆς γνωστικῆς ἰσοδυναμίας ποὺ εἶναι τὸ κριτήριον τῶν ὁμοίων ἐτυμηγοριῶν κάτω ἀπὸ ὁμοίους ἐρεθισμοὺς. Θὰ μπορούσαμε καὶ νὰ ἐπεκτείνουμε αὐτὸ τὸ κριτήριον σὲ ὅλες τὶς μόνιμες ἀποφάνσεις, φτάνει νὰ τὸ πάρουμε ὡς ἀναγκαῖα συνθήκη γνωστικῆς ἰσοδυναμίας καὶ ὄχι ὡς ἐπαρκῆ συνθήκη. Γιὰ τὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας εἶναι συνάμα καὶ ἀναγκαῖα καὶ ἐπαρκῆς συνθήκη.

Ἀπὸ μιὰν ἄλλη γωνιά, μὲ τὶς μόνιμες ἀποφάνσεις, μποροῦμε νὰ συσχετίσουμε μιὰν ἐπαρκῆ ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀναγκαῖα συνθήκη γνωστικῆς ἰσοδυναμίας. Δηλαδή, μποροῦμε νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε τὴ σχέση τῆς γνωστικῆς συνωνυμίας, ποὺ ἤδη ὄρισα μὲ βάση τὴ γνωστικὴ ἰσοδυναμία ἀποφάνσεων εὐκαιρίας. Μιὰ μόνιμη ἀπόφανση εἶναι γνωστικὰ ἰσοδύναμη μὲ μιὰν ἄλλη, ἂν μπορεῖ νὰ μετασχηματιστεῖ στὴν ἄλλη μὲ μιὰ σειρά ἀπὸ ἀντικαταστάσεις λέξεων ἢ φράσεων ἀπὸ γνωστικὰ συνώνυμα. Αὐτὴ ἡ ἐπαρκῆς συνθήκη μπο-

ρεῖ νὰ διευρυνθεῖ ὅταν ὑποβάλουμε τὴ μόνιμη ἀπόφανση ὄχι μόνο στὴν ἀντικατάσταση συνωνύμων ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα εἶδη παράφρασης, εἶδη ποὺ ἔχουν κιόλας βρεθεῖ νὰ διατηροῦν τὴ γνωστικὴ ἰσοδυναμία ἀνάμεσα σὲ ἀποφάνσεις εὐκαιρίας.

Αὐτὲς οἱ συνθήκες, ὅταν ἀθροιστοῦν, δὲν μᾶς δίνουν ἕναν ὀρισμὸ τῆς γνωστικῆς ἰσοδυναμίας γιὰ μόνιμες ἀποφάνσεις. Ἄν ἕνα ζεῦγος μονίμων ἀποφάνσεων ἱκανοποιεῖ τὴν ἀναγκαῖα συνθήκη καὶ ὄχι τὴν προτεινόμενη ἐπαρκῆ συνθήκη, τὸ ἐρώτημα ἂν εἶναι γνωστικὰ ἰσοδύναμες δὲν ἔχει ἀπάντηση. Ἀλλὰ μὲ τὸν ἀτελεῖ τους τρόπο οἱ συνθήκες διευρύνουν τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἔννοιας στὶς μόνιμες ἀποφάνσεις. Στὸ ἀναμεταξύ, αὐτὴ ὀρίζεται γιὰ τὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας· καὶ αὐτό, ὅπως τόνισα, εἶναι ἀρκετὴ βάση γιὰ τὴ γνωστικὴ λεξικογραφία.

Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις ἀσχολήθηκα μὲ τὴ μονογλωσσικὴ σημασιολογία, ὄχι τὴν πολυγλωσσικὴ, δηλαδή ὄχι μὲ τὴ μετάφραση. Εἶναι πιὸ δύσκολο νὰ βρεῖ κανεὶς κριτήρια στὸ πεδίο τῆς πολυγλωσσικῆς, ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση τῆς ριζικῆς μετάφρασης, ὅπου δὲν μποροῦμε νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε τὴ διγλωσσία. Ἡ πιὸ σημαντικὴ δυσκολία εἶναι τούτη: ἡ γνωστικὴ ἰσοδυναμία μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ γενικὰ γιὰ ἕνα ἐπιμέρους ἄτομο καὶ γιὰ ἀποφάνσεις εὐκαιρίας μὲ τὴν ταυτότητα τῆς ἐτυμηγορίας κάτω ἀπὸ ἴδιους ἐρεθισμοὺς· ἀλλὰ μεταξύ δύο ἐπιμέρους ἀτόμων αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς μᾶς πάει μόνο ὡς τὶς ἀποφάνσεις παρατήρησης⁶.

Ἄν ὑπάρχει δίγλωσσος ἄνθρωπος, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὶς δύο γλώσσες ὡς μία συζευκτικὴ γλώσσα· καὶ τότε μποροῦμε ἀσφαλῶς νὰ ὀρίσουμε τὴ γνωστικὴ ἰσοδυναμία τῶν ἀποφάνσεων εὐκαιρίας γενικὰ, γι' αὐτόν, καὶ ἀνάμεσα στὶς δύο γλώσσες. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀκόμη γνωστικὴ ἰσοδυναμία μόνο γι' αὐτόν καὶ ὄχι γιὰ μιὰ γλωσσικὴ κοινότητα, ἢ ζεῦγος κοινοτήτων. Μόνο ἂν ἔχουμε μιὰ ὁλόκληρη ὑπὸ-κοινότητα δίγλωσσων μποροῦμε νὰ ἀθροίσουμε πάνω στὰ ἄτομα, ὅπως κάναμε καὶ στὴ μονογλωσσικὴ περίπτωση, καὶ νὰ παραγάγουμε μιὰ διγλωσσικὴ σχέση γνωστικῆς ἰσοδυναμίας ἀποφάνσεων εὐκαιρίας στὸ κοινωνικὸ ἐπίπεδο. Ἡ πολυγλωσσικὴ περίπτωση, φαίνεται νὰ εὐδοκιμεῖ μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ μπορεῖ νὰ τὴ διαπραγματευτοῦμε ὡς μονογλωσσικὴ. Ἔτσι, ἡ θεωρία ποὺ ἀνάπτυξα δὲν ἔχει, ἀπ' ὅ,τι μπορῶ νὰ δῶ, σχέση μὲ τὴν ἀπροσδιοριστία τῆς μετάφρασης.

Μετάφραση : Π. Χριστοδουλίδης

Σημειώσεις

1. Ἡ μετάφραση τούτη τοῦ ἄρθρου *Use and its Place in Meaning* δημοσιεύεται μὲ τὴν ἄδεια τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ ἐκδότη D. Reidel Publishing Company ποὺ θὰ δημοσιεύσει τὸ πρωτότυπο στὰ πρακτικὰ ἐνὸς συμποσίου ποὺ ἔγινε στὴν Ἱερουσαλήμ τὸ 1976. [ΣτΕ]

2. *Experience and Nature*, σ. 179.

3. Ὁ Quine διακρίνει τρία εἶδη ἀποφάνσεων: τὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας, τὶς ἀποφάνσεις παρατήρησης καὶ τὶς μόνιμες ἀποφάνσεις. Οἱ πρῶτες εἶναι στενὰ συνδεδεμένες μὲ τὶς ἐρεθισμικὲς καταστάσεις. Παράδειγμα· ἕνας ἐθνολόγος προσπαθεῖ νὰ ἀποκωδικοποιήσῃ τὴ γλῶσσα μιᾶς φυλῆς τῆς ζούγκλας. Βλέπει ἕνα λαγὸ καὶ ἀκούει τὸν ἦχο 'Gavagai'. Γιὰ νὰ διαπιστώσῃ ἂν μ' αὐτὸν ὁ ἰθαγενὴς ἐννοεῖ τὴν ἀπόφανση 'Ἐδῶ εἶναι ἕνας λαγός' ἢ τὴ λέξη 'λαγός' ἢ 'μέρος λαγοῦ' ἢ 'στάδιο λαγοῦ' ἢ 'ἐνδειξη λαγοῦ' ἢ ἀποφάνσεις σχετικὲς μὲ αὐτὲς τὶς ἐκφράσεις, ὁ ἐθνολόγος ποὺ δὲν γνωρίζει τὴ γλῶσσα τῶν ἰθαγενῶν θὰ ἀλλάξῃ ἐλαφρὰ τὶς ἐρεθισμικὲς καταστάσεις καὶ θὰ ρωτήσῃ τὸν ἰθαγενῆ: θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἔχει τὴν ἐτυμηγορία του. Γιὰ τὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας ὁ Quine ὑποστήριζε πῶς ὁ γλωσσολόγος μπορεῖ, ὡς ἕνα σημεῖο, νὰ ἀποφανθεῖ γιὰ τὸ ἐρεθισμικὸ τοῦς νόημα. Ἀντίθετα, οἱ μόνιμες ἀποφάνσεις ἀνήκουν στὴ γραμματικὴ - λογικὴ ὑποδομὴ τῆς γλώσσας καὶ ἡ ὁμοφωνία ἢ διαφωνία τοῦ ἰθαγενῆ δὲν μπορεῖ νὰ προκληθεῖ ὅπως καὶ γιὰ τὶς ἀποφάνσεις εὐκαιρίας.

Οἱ ἀποφάνσεις παρατήρησης εἶναι γενικεύσεις τῶν ἀποφάνσεων εὐκαιρίας. Βεβαιότητα, κατὰ τὸν Quine, μποροῦμε νὰ ἔχουμε μόνο γιὰ τὶς προτάσεις παρατήρησης καὶ γιὰ τὴ λογικὴ δομὴ. Ἡ λογικὴ ἀβεβαιότητα ἀφορᾷ κυρίως τὶς ἀναλυτικὲς ὑποθέσεις γιὰ τὴ μετάφραση, δηλ. τὴ μεταφορὰ μερῶν τῆς γλώσσας σὲ ἄλλη γλῶσσα. Ὁ γλωσσολόγος, ἀφοῦ κατακερματίζει τὴν ἀπόφανση τοῦ ἰθαγενῆ, μὲ βάση τὶς ἐπαναλήψεις ἐνοτήτων, παρομοιάζει ἐνότητες τῆς ἀγνωστης γλώσσας μὲ ἐνότητες τῆς δικῆς του. Οἱ ἀναλυτικὲς αὐτὲς ὑποθέσεις δὲν ἐπιδέχονται λογικὰ ριζικὴ, ὀριστικὴ, ἐπαλήθευση. Κάποια μελλοντικὴ παρατήρηση μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἐρευνητὴ νὰ ἀναθεωρήσῃ ὀλόκληρη τὴ θεωρία του καὶ νὰ υἱοθετήσῃ ἄλλη, «καλύτερη» θεωρία. Ὁ σημασιολογικὸς συσχετισμὸς τῶν ὄρων εἶναι πάντα σχετικὸς μὲ ἕνα πλαίσιο ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων γιὰ τὴ μετάφραση. Αὐτὲς ὅμως εἶναι ὑποθέσεις μὲ ἐννοια ἐλλειπῆ γιατί, σὲ τελευταία ἀνάλυση, οἱ ἀναλυτικὲς ὑποθέσεις δὲν μποροῦν νὰ ἀναχθοῦν σὲ κάτι τὸ ἀντικειμενικὸ ὅπως μπορεῖ νὰ συμβεῖ μὲ τὶς ἀποφάνσεις παρατήρησης.

Αὐτὰ βρίσκονται στὰ ἄρθρα τοῦ Quine: *Meaning and Translation* (βλ.

συλλογή *On Translation*, έκδ. Brower, Harvard University Press, 1959), *On the Reasons for Indeterminacy of Translation*, *Journal of Philosophy*, 67, 1970, σ. 178 - 183 και στα έργα του *Word and Object* και *Ontological Relativity and Other Essays* (N. York, Columbia University Press, 1969).

Ἡ ὅλη θέση τοῦ Quine, συγγενική μὲ τῶν Usener, Cassirer, Sapir καὶ B. L. Whorf εἶναι πὸς «μὴ παιδεῖα μπορεῖ νὰ βεβαιῶναι μερικὲς φιλοσοφικὲς προτάσεις πὸ μὴ ἄλλη παιδεῖα τίς ἀπορρίπτει». Τὸ γεγονὸς πὸς, λ.χ., τὸ βρίσκουμε σχετικὰ εὐκόλο νὰ μεταφράσουμε ἀπὸ μὴν εὐρωπαϊκὴ γλῶσσα σὲ ἄλλη (ἀκόμα καὶ στὰ οὐγγρικά ἢ στὰ φιλανδέζικα) ἐκφράζει τὸ ὅτι οἱ γλῶσσες αὐτὲς εἶναι ὄργανα λαῶν πὸ συμμετέχουν στὴν ἴδια παιδεῖα· οἱ γλῶσσες τους εἶναι «ἀπλὲς παραλλαγὲς ἑνὸς μοναδικοῦ ἐνδοπαιδευτικοῦ ρηματισμοῦ». [ΣτΜ]

4. Ἔτσι μεταφράζω τὸν ὄρο *idiolect* πὸ σημαίνει κάτι σὰν «ἰδιωτικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα ἑνὸς ἀτόμου». [ΣτΜ]

5. Βλέπε *Word and Object* σ. 41 - 79.